

ԳՐԱՆԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՐԿԱՅՆ

(Սի հարստութիւնն իւր լինելու
իւրաքանչիւր)

Ոչ մի գիտութեան բաժին չէ ըն-
կիլ այնպիսի տարաբաղդ ու խորթ ճա-
կատագիր ք ինչպէս գրականութեան
գիտութեան վրայ հանրացած է ։ Իր-
բնիլ է ասել որ գիտութիւնը ընդհա-
նուր մարդկային կրթութեան գլուխն
է և բոլոր վարժարաններում տեղ է
բռնում, ինչպէս ամենահարկած որ գի-
տութիւններից մինը ։ Այս գիտու-
թիւնը հին ժամանակներից հետէ առ-
վորել և սովորում է ամեն մարդ, ով
ցանկացում է տէր լինել մտքի և գրչի ։
Եւ եթէ ցանկանայինք մի առ մի հաշ-
ւել գրականութեան բոլոր ուսուցիչ-
ներին, սկսելով Վիկտորիանոսից, Վա-
պեդոկղէսից, Վորաբից, և այլն, ու
բոնք իրանց գրականական ուսումնա-
կան գործունէութիւններով յայտնի
են պատմութեան մէջ, ապա կը զար-
մանայինք գրականութեան հրահանգ-
ներու ահագին քանակութեանը վրայ,
որոնք մեզ են աւանդուել առաջին
դարերից ու սերունդներից ։ Այս կող-
մանէ ոչ մի գիտութիւն գրականու-
թեան հետ չէ կարող մոքսուիլ ։

Այս արտաքին հարստութեան հետ
պէտք էր սպասել որ բոլորովին պարզ
որոշուի այս գիտութեան բովանդա-
կութիւնը, որի այնպէս յաճախ եռանդ
գրա ներկայացնալները՝ խաղաղութե-
թիւններ ու հետազոտութիւններ ու
նշուց յետոյ, չվարդան գուրս վալ
հասարակութեան առաջ իրանց բազ-
մամեայ աշխատութիւնների և մասնա-
մունքների արդիւնքներով, այնու ա-
մենայնիւ այս տեղ մի այնպէս թանձր
մատախտագ է պատել, որ ուրիշ ուսա-
նադրանք բաժիններում չէ երեւում ։

Սինք այժմ ուսումնականները հան-
տատուն հայեացքով չեն պնդել գրա-
կանութեան գիտութեան առարկայն,
չեն պարզաբանել նորա բովանդակու-
թիւնը և չեն տեսել օտոման նորա
ընթանակին ։ Իսկ գիտաւորութիւնների
դանազանութիւնը, որոյցմով սովորա-
բար ուստնում է գրականութիւնը,
այն խճիճն ունի, որ այս րոնդ ալ-
ներէ ։ Գրականութեան ուսանողը
առաջին քայլափոխումը հանդիպում է
իսկ և իսկ առարկայի ծանր հարցմուն-
քին իսկ միւս գիտութիւնները սկզբից
ցոյց են տալիս թէ՛ ինչի վրայ են խա-
մելու ։ Իսկ այս գիտութիւնը դեռ պի-
տի իրա նիւթը սրուն և աշխատէ ի-
րան համար ահմանափակել մի որ և
իցէ անպատու խորը գիտութեան դաշ-
տում ։ Գրականութեան համար աւե-
լի թշուառ է մեր ժամանակը, երբ
նորա եկած առաջին ճանապարհները
երկան անկանոն և քիչ պիտանի ։ Սե-
ծերերը սահման (definition) էին տալիս
այսպէս թէ՛ գրականութիւնն է այն
գիտութիւնը, որ ուսուցանում է շա-
բադրել, այսինքն՝ ուղիղ և գեղեցիկ
բացատրել իրանց մտքերը և կարողա-
նալ ամեն նիւթի վրայ լաւ գրել ։ Այ-
րանք տեսնում էին սրանում շարագ-
րութիւններով վերծուելու մոլով-
ւած կանոններ և սրանով բաւական
էին ։ Այժմ անց է կացել այն բաղդա-
ւոր բաւականութեան ժամանակը և
պատկանական պօրտափրականութիւնը
չէ բաւականացնում մեզ ։ Սե-
ւայրին մտքերի գիտի, դասաւորու-
թեան և արտաբերութեան վրայ չոր
ու անպտուղ ճառերը և մինք ժպտա-
փակ հենդիսութիւններով սկսեցինք ա-
ւելել հին հետաքրքրի թղթեայ շին-
ւածները, պոնք պօրտափրի էին յեն-
ուան և ահա չմնաց էլ քար քարի վրայ
առաջուայ ամբողջ դարերով պարզա-
ւած շինութիւնից ։ Նոր շինութեան

հարկաւորութիւնը երեւցաւ : բայց չինքը այնպէս հեշտ չէ : ինչպէս աւելեւը և նոր շինութիւնը տառք է գընում շատ գանգաղ : Գլխակաւորութիւնը՝ իբրեւ գիտութիւն, շերտայնաւոր է մի ընդգործակ և անհերկ դաշտի նըման, որի մէջ տեսնում ենք շատ աւելիակներ, որոնք իրանց անով առիտաւ ներքի կամ միջնագոյրեան որջաւորքի ժամանակները մեր միան են բերում : Բայց այս աւելիակների տեղ որանց հետ հարգով չեն բարձրաւորում նոր հաստատութիւն և գեղեցիկ շինածներ : Ի՞նչ և այս գիտութեան մէջ նորաւանութիւն մտորանդները բաւականին են : սակայն շատ անգամ տեսնում ենք, որ արանք էլ կեանքի են յաւաքանում : նայն իսկ հին սովորները, որոնք մեզ զգաւարին իրանց որջաւորքական ձեւով և որոյց վրայ իրանք էլ ուրիշ ժամանակ ծինուղերուց չեն կշտանում : Դրանք ծածկում են այս չոր սովորները ժամանակեայ գաղափարով և կարծում են թէ՛ արանով բարորակն գիտութիւնը վերաբանեղծեցին : Եւ այս հետեւ անգամ չէ քաւրհեա երեսին գրքելի կերպով կամ տեքստ ման են գալի տղաղիւփ գործաբանած : Բայց ոչ վերականգնանայած : այլ միայն գերեզմանից դուրս ընկած շատ հակայներ : Եւ շնայելով այնպիսի անմահուի և անդադոր արդարակներին թէ՛ ինչպէս անձօնի է հիւր և ինչպէս հարկաւոր մի որմանապան վերանորոգութիւն և այնու ամենայնիւ բոստ մեծի մասին մի և նոյն երգն է երգվում՝ միայն նոր ձեւով :

Հասերը տեսնելով գրականական գիտութեան աշխարհին մէջ ամէն ինչ աւերում և թաղածած և անյաւջող ուղղելու : մի կառնածական կամ ակնակալական (soberique) անհաւատութիւնով : նոյնքան են այս գիտութեան նորաստեղծութեան ձեւին փերպի շունքին վրայ : մինչեւ անգամ համարձա :

կութիւն են ասանձիւմ ապացուցանելու նորա օրինաւոր և ինքնակեայ գոյացութեան անկարելիութիւնը առանձնակի և իսկական գիտութիւնների աշխարհում : Եւ մարդիկ իրանց երեւակայութեան մէջ գիտութեան յետ անցած, կամ ապրած ժամանակեայ պայմանաւոր ձեւը դուռում են նորա ինքնակեայ գոյութեան տեղ և այս յետ մոպան ձեւով չեն կարողանում յարգել նորա գաղափարը և գոյանակ (essentiel) նշանակութիւնը : Դանք անտեղ համեմատուց յետոյ՝ գրականութեան նիւթի հարցը տառում է մի անանձին Նշանակութիւն և այն բանի իսկական տառ : մանր : ընչի վրայ խօսելու է գրականութիւնը, պիտի լինի գրականութեան նորագլուխ առաջին քաղաքիւր և կապով է տեսել նորա վրտ մի անյալի սի քաղաքականեան լոթ, որ մէջ նրան տեսնելու սովոր չէ մեր կրթութեան հաւսարակութիւնը : մոտքեթիւրով : հին սարիները, որոնք այս գիտութեան պատմութեանը համար ծանր և անպտուղ էին :

Եւ այս ընթիվ վրայ պիտի խօսէ գրականութե գիտութիւնը : Եւ հարցմանըին արատախանելու համար գիտնք գիտութեան անուանը, որ պիտի լինի նորա բովանդակութիւնը զոյց տուող ակներեւ և ամէնի համար հականալի նշանացոյց կապ անպիտ և ստեղծաբանական լուծմանը օգնութիւն կը ցանկանայինք սահմանել նորա առարկային : Եւ այսպէս գիտութեան անունը շատ ինչ աւանտոյր է յատկացնում բանի, եթէ մենք գրականութիւնը սահմանենք իրա կրած աւանդով, մի նշանաւոր փալանքի տեղ կը տանք մեր երեւակայութեան մէջ : այն ժամանակը մենք նրան կը հարկաւորենք նրանով պարտաւոր լինել : Եւ իրա՝ առարկային մէջ հարկաւոր է երբ :

քորդակնան տարրէ Կրօնականութեան
անունը իր ընդարձակ նշանակու-
թիւնով հարկաւոր է ուրեմն միայն
գրականական գիտութիւնների բով-
բոյժ չըջանիլ յարկաւորութիւնը՝ համար
որ շատ բնորոշակ է և պայտասնութիւն
Սեր աշքի առաջին այս շրջանը բաժան-
վում է երկու զանապան է ինքնակայ
գառակարգի :

Մեծիկի գառակարգութիւնը խօսքը
էրեւում է ինչպէս մի առանձին նիւ-
թական աշխարհ , որ հարկաւորու-
թեան ուժով արտաբերվում է մարդ-
կային սգաւ Խորհրդի և ունի իրաւե-
ղամակարդութիւնը ու զարգացման
որէնքները : Մարդու միջին խնայական
ակղաւորը անգարար ներգործում է
այս աշխարհի վրայ , բայց այս աշխար-
հի նիւթականը զարութիւնը իր մէջն
է կրանում բոլոր մոտեւոր վերածու-
կան ներգործութիւնները և բազմի-
պէս հետ լինելով ազաւածանման
պիղու թիւնիկ , թաղաւորում է վե-
րածանման աշխարհի փափոխականու-
թեան վրայ : Մի ինքնակայ աշխար-
հի հետախուզութեանը նուիրած է
լեզուագիտական կամ քերականական
գիտութիւնների կարգը և խօսքի կամ
բառի կազմութիւնը իրաւ հիմնաւոր
որէնքներում է ամենաորոշ հանուր ձե-
ւակերպութիւններում միշտ միա-
կերպ է ու անփոխախ : Մայց հինչ-
ման կազմութեան ու ներդրում
կութեան մէջ , որոնք մէջ խօսքի ներ-
քին զօրութիւնը արտմանում է , կայ
մի բաժանման ձգտողութիւն . — կայ
մի բայ կողմ առանձնապէս շիւտածու-
կան սկզբների՝ անգղեցութեան ու
ներգործութեան համար , ազատելից
բաժանուեցան արդկային խոսքի մի-
ակ ձեւի ջառ ճիւղերի վրայ , որոնք
երեւում են ինչպէս ազգային լեզու-
ներ Բ. յորդէն ապա Երեւեցյալ ընդ-
հանուր քերականութիւն , որ հետեւ

խաւզում է անհամարան արդկային
խօսքի կազմութիւնը , երեւեցան զայ-
նազան լեզուների մասնաւոր քերական-
նութիւններ , վերջապէս երեւեցան
ընդհանուր բարդատական քերական-
նութիւններ , որոնք բազմաթոււ է
բացատրում են զանազան ազգային
լեզուների կազմութիւնը : Մեծ յետ
գնալով՝ խօսքը ինքն ըստ ինքեան-
ինչպէս արդկային բնութեան յառ-
կութիւն չէր ունենալ պատմութիւն
Մայց նիւթական զօրութիւնը , որ
խօսքին կից է խօսքի իսկ արդացու-
մը , որ նիւթաւորում է հետ քեւե-
ան փոփոխող սերունդների հաստա-
տուն ազգեցութեան ներքոյ , և նորաւ
լեզուների ու բարբառների վրայ ճիւ-
ղաւորիլը կարելի և պիտանի համարելի
առաջին ինչպէս ընդհանրապէս արդ-
կային խօսքի ազատական հետազոտու-
թիւնը , այնպէս էլ՝ անանաւորապէս
զանազան ազգային լեզուների պատ-
մութիւնը : Մեծ խօսքին վերաբերեալ
գիտութիւնների առաջին գառակար-
գը թիւն այս առեղ խօսքը նկատվում է
ինչպէս ինքնակայ և անփոխ աշխարհի
սակային մէջը ազգային լեզուներում
գիտութիւնների այս գառակարգը այն
բառով , որը ազգային որս բովանդակ
կութիւնն է ցոյց տալիս :

Միւս գառակարգութիւնը , որ յստ-
նի է գրականութեան անունով , այլ
է նիւթը և այլ հիմնաւոր հասկացու-
ղութիւնը : Մյուսեղ արդէն խօսքը ե-
րեւում է ոչ այնպիսի ինքնակայ տարր
ինչպէս է բանասիրի աշքի առջին
այլ ինչում է որոտաբին իրի կամ գոր-
ծիքի աստիճանին , որով օգտվում է
մի ուրիշ ինքնակայ սկզբունք ինչպէս
իրեն ծառայող բանով՝ կամ իրով
Մյուս տարրը , որ իրան համար գրական-
նութեան համադասութեան մէջ պա-
հանում է անանաւորական հետազո-
տութիւն և աստիւն է իրան իր ան-

կոսի բովանդակութիւնը, այն ներքին մասնամասնքների աշխարհն է, որոնք ծնունդով են ժողովրդի կամ մարդու հոգեւ մէջ և խոսքի միջնորդութիւնով յեղափոխւում են մի արտաքին բնական դոյացութեան կամ աշխարհի որ ունի իրա օրէնքները և քմագրութիւնը: Այդա անտանելի տահմանները տահմաններ են գրականութեան, որ սկսում է ժողովրդական հրեւակայութեան անգգալի թմբոյնմանքով և վերջանում է հանձարաւոր անձնաւոր գորութեան արհեստական ստեղծութեամբ կամ բերթութեամբ: Այս աշխարհի ամբողջ տարածութեան վերայ ձգւած է մարդկային մտածմունքի ազատ ստեղծականութեան գաղափարը, որի մէջ մեզ երեւում է կեանքի հոգեկան գարծունէութեան ամենաշքեղ ծաղիկը: Եզուի նահանգը գրականութեան նահանգին հետ յարաբերելով՝ այն է, ինչ որ արտաքին եղելութեան (essence) նահանգը՝ յարաբերելով ազատութիւնով որոշուած հոգեկան եղելութեան հետ: Այժմ մարդը իր լեզուի ստեղծիչն է անուանվում, ապա ստեղծիչ է նա այսպեղ անգգայապէս, որ բնական ազգեցութեան գործունէութիւնով արտադրում է իր մէջ լեզուի տարրեր, ահամայ խառն վերածական նշանակներով հետ: Գրականութեան աշխարհի մէջ շատ աւելի բնագործակութիւն կայ անձնական գարծունէութեան համար, անխախտ օրէնքների չյաղթուելով գրականութեան ստեղծականութեան հիմնաւոր օրէնքները ծաշակի օրէնքներ չեն դնում աշխատող գորութիւնների վրայ, այլ թուրադրում են մի փոքր հակումն անխախտ օրէնքներից: Աւելի քիչ կոպակցութիւն անհետադարձ գուհետ հետ ինչպէս քարձք ջրմանի օրէնքները, այն ժամանակը՝ այս օրէնքները որոշում են մարդու անհատի գոյացրութեան

բան լեզուի օրէնքները: Եզուի աշխարհին մէջ իւրաքանչիւր ինքնաշանաչ անձը տիրանում է մի առատ սկսում հարստութեան, գրականութեան աշխարհը նմանապէս ամենքի համար բաց է: Բայց նրանում արիւնջանութիւնով աշխատում է հերկում են միայն այն մարդիկը, որոնք ամբողջ գնդիցը գուրա են պրծել: մինչեւ անգամ մի կրաւորական (passif) մասնակցութիւն նրանում քիչ կամ շատ նախապատրաստութեան պայմանը ունի:

Եւ այն ներկայացնում է ինչ գրականութիւնը և այժմ շատերն էլ ներկայացնում են ինչպէս բոլորովին ձեւաւոր կամ տեսական գիտութիւն, որ նիւթաւոր բովանդակութիւն չունի: Այս հայեացքը գրականութեան համար իսկապէս մի խորհուրատ էր և նրան փաթածեց այն գեր պոլատիքով որի մէջ ամօթ է նրան գուրա գալաւանձին գիտութիւնների կարգը: Բայց գրականութեան ստեղծականութեան աշխարհը, գրականութեան առարկայն դատարկ ձեւերի և միայն վերածական գոտակարգների աշխարհ չէ: Այս հետախուղութեան համար առաջարկում է այնպիսի ներգործիչ ու նիւթաւոր իրեր, այնպիսի տուածներ, որոյ վրայ հիմնւում է և հետախուղում նրանց բնական գիտութիւնը, զոր օրինակ՝ անկարանութիւնը, կենդանաբանութիւնը: Կամ եթէ այստեղ այս չէ կարող լինել ճիշդ և բոլորովին համապատասխան, ապա մենք ցոյց ենք տալիս համեմատելու համար իրաւունքի եւ բարոյական գործունէութեան աշխարհը որը այնպէս ներգործիչ ու նիւթաւոր է ինչպէս գրականութեան աշխարհը: Այն համար կեանքը և նիւթականութիւնը ոչ միայն անկենդան կամ մեռեալ իրի (matière) մէջն է, այլ և մարդկային ձգտմունքների եւ ունեւորութեան մէջ: Այս եթէ մեզ համար

ներգործիչ և թափ փայ բուսնող տե-
րեք ապա աւելի եւ ներգործիչ պի-
տի թուի խոհակածն եւ յագարս հոգու
պատգըս որ մեզ գրականութիւնը
ներկայացնում է իրա միջից թէ
մենք նրան վեր առնենք մի մասնաւոր
աւարտ բացում, և թէ՛ իրա ար-
բենքների բոլոր ամբողջութիւնում:
Եւս գիտութեան առարկայի նիւթա-
կան բովանդակութիւնը ակնհայտա-
պարտաբերվում է պատմութեան մէջ և
և գրականութեան պատմութիւնը՝ որ
գրականութեան բոլոր գասաւորութե-
մէջ մեզ գլխի և կարեւոր մասն է,
չառ պարզ խօսում է այս գիտութեան
միջի բոլոր ձեւակերպների (formalist)
դէմ, որանք նրան մի որ ե իցէ կենսա-
կան բովանդակութիւն ապաւց փա-
խում են: Գրականութեան պատմութե-
ան լինել խօսում միայն այն ձեւերի վրայ,
որոնցով դասակարգուել և երեւցաւ
մարդու ասեղծական միտքը և նա չէր
հասկանալ իր նշանակութիւնը և եթէ
իրան տար այս կամ այն ձեւին նմանող
ասեղծութեաների չոր անուանակալելով
Նրան առարկայ են մարդկային հոգու
խորքից բխումած գաղափարները, նը-
րանց զարգացումը և շարժումը գարե-
գար ու աղբէ աղբ: Եւս ցոյց է տալիս
այն ասեղծութեաների կարգը, որոնց մէջ
մարմնանում է պատմական հոգու աղ-
նիւ եղելութիւնը (essence), և այս պատ-
ճառով, ինչպէս մի կենդանի մասն,
անցնում է պատմութեան բոլոր լայ-
նութիւնով և ընդարձակութիւնով,
և նիւթաւոր նշանակութեան հետա-
բարեբեւում այն իրաւունքն ունի, ինչ
որ ազգի կամ մարդկութեան ընդհա-
նուր պատմութիւնը:

Ի վերջոյ գրականութեան պատմութեան
մէջ մենք չենք կամենում թափա-
շել այն չոր ձեւականութիւնից փակել-
քու, համար, որից չգիտեն թէ ինչպէս
փակելն գրականութեան տեսութեան

մէջ, Տեսութիւնը արհամարհելը կու-
րող էր և կարող է աւելնող զորութի-
ւնը պէտք վերջին տասնամյակ հակադրու-
թիւն (réaction) սուտ տեսութեան թա-
գաւորելուն: Եւս յայտարարեմք
օրինակ երեւում էր եռանկյուն բուն-
ակրականութեան դարում, երբ նա-
գգացմունքին վերջին քառասունի հա-
կադիր եղև սուտ գաղափարութեան
կամ պսեֆոզոլոգիական ինքնակալ և
կոյր տեսութիւնը: Ինչպէս էլ որ լի-
կատար լինի գրականութեան պատմութե-
ան լինել ամենայնիւ, քաւակած
չէ իր առարկայի լիովին բացատրելու
համար: Նա մեզ ծանօթացնում է գը-
րականական ասեղծականութեան որա-
մական զարգացման հետ-բայց մեզ նրա
գոտաւորը չէ շինում, մեզ չէ տալիս
նրան քննադատել, որով կը լուսաւորէր
այս բոլոր ընդարձակ աշխարհը, որից
կը բացատրուէր նրա սկիզբը, նրա ձեւ
և նպատակները: Եւս գիտենք հա-
ւածներ, գիտենք մատենագրութեան
մի արտաքին կողմը, ինչպէս գրականութեան
առարկայ, երբ ծանօթ ենք նրա
պատմութեան հետ: Գրականութեան
տեսութիւնը լիպնում է և արդաւ-
բանում մատենագրութեան պատմական
գիտութիւնը: Եւս տեսութիւնը պիտի
ներկայացնէ այն գաղափարի ամբողջ
ձեւը, որը փորձի ժամանակ մասնաւոր
գրութեան կերպ ունի և բաժան բա-
ժան է լինում շատ անձնական երևել-
ների վրայ, որոնք իրարու լիակատա-
րութեան ծառայում են: Եւս, ինչ-
պէս տեսնում ենք, տարկային ընդար-
ձակ է և այնչափ ներգործիչ, որչափ
ներգործիչ են նրա պատմական երե-
ւոյթները:

(Յետոյ աւելի պարզ և մանրամասն
կը բացատրենք այս առաւ զրուցա-
րութեան առիթ չապու համար:

(Պիտի լորտնախոյ) Մ. ՄԱՐԶԵԿԵՅ: